

idősebb nemzedék számára a német továbbra is alapvető kommunikációs eszköz megőrizve vezető szerepét az oroszul szemben. A fiatal nemzedéket egyértelműen az orosz, mint általános kommunikációs eszköz felé való elmozdulás jellemzi. A középnemzedék átmeneti állapotot tükröz: tud még németül kommunikálni az idősebb nemzedékkel, de a legtöbb kommunikációs helyzetben már az oroszra támaszkodik.

Jelenleg az oroszországi németeket az orosz nyelv magas fokú ismerete jellemzi, az oroszul nem tudó oroszországi németek száma a nullához közelít: ezek olyan idős emberek, akik nem jártak iskolába és nem hagyták el sosem félreeső falvaikat.

Az Altaji határvidéken ma használatos német nyelvjárások mind a négy, az egykori Szovjetunióban honos német nyelvjárásosztályt képviselik. Ide tartoznak: 1. az alnémet alapú ukrainai nyelvjárások; 2. a nyugat-közép-német alapú Volga menti nyelvjárások; 3. a kelet-közép-német alapú volhíniai nyelvjárások; 4. a délnémet eredetű ukrainai nyelvjárások.

A fenti nyelvjárástípusok mintáit közölve a szerző megállapítja, hogy a fentebb említett változások miatt ma már egyik Altaj vidéki német nyelvjárás sem vezethető vissza a megfelelő németországi dialektusokra: Oroszországban a Szibériába település során végbement kölcsönhatások, illetve az utóbbi évek nivelláló hatásai következtében kevert nyelvjárások alakultak ki.

Zoltán András

Nyelvi konfliktus a posztsovjét nyelvi tájképben

Pavlenko, Aneta: Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes = Journal of Slavic Linguistics, 2009. 17 (1–2), 247–274. p.

A nyelvi tájkép fogalmának meghatározására több definíció is létezik, ám általában a Landry – Bourhis⁴ szerzőpáros leírását szokták elfogadni

---

⁴ Landry, Rodrigue – Richard Bourhis 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16., 23–49.

alapvetésnek, miszerint „a hivatalos útjelző táblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét.”⁵ A nyelvi tájkép (linguistic landscape/LL) vizsgálata a szociolingvisztika egyik legújabb kutatási területei közé tartozik. Az utóbbi időben a nyelvi tájkép fogalmával és jelenségével egyre több nyelvész kezdett el foglalkozni szerte a világban és a Kárpát-medencében élő kisebbségek szempontból is. A vizuális táblákon keresztül következtetni lehet a nyelvi jogok de facto és de jure jelenlétére, az adott közösség nyelvi vitalitására.

A nyelvi tájkép, azaz a vizuális nyelvhasználat diakrón kontextusban történő dinamikus jelenségként való vizsgálata – különös tekintettel a posztszovjet területeken 1991 óta végbement változásokra – a többnyelvű posztszovjet és szláv vizuálisan megjelenő többnyelvű szociolingvisztikai valóságába enged betekintést.

Aneta Pavlenko tanulmányában két fő célt tűz ki maga elé: egyrészt rávilágít a posztszovjet államok nyelvi tájképen keresztül közvetített identitáspolitikájára, illetve bemutatja, milyen fontos megközelítési lehetőséget kínálnak a területen végbement nyelvi és társadalmi változások a nyelvi tájkép vizsgálata számára.

A szerző a tanulmány kezdetén részletes szakirodalmi áttekintést nyújt a fiatal kutatási terület különböző elméleti és módszertani kérdései kapcsán, melyeket hét problémafelvetés aspektusából közelít meg: 1. A reprezentativitás és mintaválasztás kérdésköre (Hogyan válasszunk reprezentatív mintát? Egyetlen utca vagy egy terület adatai elegendőek-e egy egész városra vonatkozó következtetések levonásához?); 2. Az elemezni kívánt egységek, nyelvi jelek (Milyen csatornákon keresztül közvetített nyelvi jelek szolgálhatnak az elemzés tárgyaként? Buszfeliratok, képeslapok szövegei, könyvek; látott, halott, beszélt szövegek?); 3. A nyelvi jelek szerzősége (Kell-e különbséget tenni az állami hivatalok (*top-down or official signs*) és a magánszemélyek (*bottom-up or*

---

⁵ Idézi: Pavlenko, Aneta: Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistic* 2009, 17 (1–2), 248.; Magyar fordítás: Laihonen, Petteri: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2012. 14/3, 27.

non-official signs) által közvetített nyelvi jelek között?); 4. A nyelvi jelek szerzősége, elsődleges funkciója, célközönsége; 5. A nyelvi jelek forrás- és célnyelvének meghatározása (a nyelvjáték, kontaktushatások, transz-literáció következtében nem mindig lehetséges); 6. „Kódpreferencia” (Hogyan értelmezendő a nyelvek közötti, vizuális térben megjelenő hierarchia?); 7. A különböző megközelítésmódok értelmetlensége (egységes elméleti keret kidolgozásának szükségessége).⁶

A Szovjetunió széthullása óta eltelt két évtized alatt a posztszovjet területeken nagy változások mentek végbe a deszovjetizáló politikának köszönhetően. Nyelvi szempontból ez a politika a derusszifikációt célozta meg, így egyfajta nyelvcserét szorgalmazott az orosz nyelv használatának háttérbe szorítása érdekében az anyanyelvek, illetve az angol, mint új lingua franca irányába. Ilyenképp a nyelvi tájkép olyan területté alakult, amelyben a nyelvi konfliktus látható formát ölt.

A szerző munkája további részében a kódváltás ötféle megnyilvánulását részletezi: nyelvtörlés, nyelvcseré, a nyelv előtérbe helyezése vagy háttérbe szorítása, nyelvszabályozás, szabálysértő feliratok.⁷

A hatóságok által alakított nyelvi tájkép egy fontos színterét képezi a különböző nyelvpolitikai rendeletek végrehajtásának, a kollektív identitás létrehozásának, valamint a közösségi magatartás manipulációjának. Ez egy tervezett megnyilvánulása a *nyelvtörlés* folyamatának, mely a posztszovjet államokban az orosz nyelv – általában a cirill betűs írásmód – eltüntetését célozza; legjellemzőbben a balti államokban, Türkmenisztánban és Üzbegisztánban. Három lehetséges módja létezik ennek a folyamatnak. Az első – a leghatásosabb és egyben legdrágább – az eltüntetni kívánt nyelven írt, régi jelek/táblák újakra való cserélése. A második mód a kétnyelvű feliratokból egy rész törlése (többnyire lefestéssel), ez főleg Riga utcanév-tábláira jellemző, ahol az alsó sorban lévő orosz feliratot világoskék színnel festették le. A harmadik módja a genetikailag rokon nyelvekre jellemző, melyek ugyanazt az ábécét hasz-

⁶ Pavlenko, Aneta, 2009. *Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes.*, i.m. 248–253.

⁷ Uo., 254–267. *Language erasure, language replacement, language upgrading and downgrading, language regulation and transgressive signage.*

nálják, pl. az Ukrajnában lévő útjelző táblákon az orosz ábécé 'ò' és 'bì' betűit 'i' és 'n' betűkre cserélték (*L'vov* > *L'viv*).

A *nyelvcseré* esetén egy új nyelv veszi át a megszüntetni kívánt nyelv funkcióját; a posztszovjet területeken az orosz helyére az angol kerül, melynek szimbolikus funkciója a nyugati kultúrához való közeledés. A szerző itt, többek között, ukrainai példákkal szemlélteti e jelenséget: egy Kijevben készült kávézó ukrán–angol feliratát említi, valamint a korábban már érintett Lemberg útirányjelző tábláját. Helyesen jegyzi meg a vázlatpont végén, hogy a kijelentés további vizsgálatokat igényelne, ugyanis valóban nem szerencsés egy az ország fővárosában készített fotó alapján általános következtetéseket levonni. Tapasztalataim szerint ezen a területen igencsak kevés angol nyelvű kiírással találkozhatunk, ugyanakkor az ukrán nyelvű feliratok latin betűkkel történő átírása, transliterálása annál jellemzőbb (l. a már említett helységkiírások). Mindemellett fontos megjegyeznünk, hogy ezeknek a területeknek rendkívül vegyes az etnikai összetétele, többek között a magyar preferált nyelvként való megjelenésére is találunk példát.⁸

A nyelvek státusa közötti különbség – *előtérbe helyezése vagy háttérbe szorítása* – tükröződhet a kétnyelvű feliratok közötti betűtípus, betűméret, szín- és anyagbeli, térbeli elhelyezkedésbeli stb. eltérésében is. A preferált nyelven írt szöveg baloldalon/ elől vagy felül, a periférikus

⁸ L. Bartha Csilla – Petteri Laihonnen – Szabó Tamás Péter: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. *Pro Minoritate*, 2013, 23 (3), 13–28. Itt: 20.

[†]tt kell említést tennünk a Kárpát-medence kisebbségi magyarságának szempontjából a nyelvi jogok gyakorlatba való átültetésére irányuló kezdeményezésekről, melyek a nyelvi tájképekben is formát ölthetnek/formát kell, hogy öltsenek. Rendkívül fontos, hogy a nyelvhasználók megismerjék nyelvi jogaikat, s ezáltal nyelvi tudatosságuk is növekedjék. A társadalmi összefogás bizonyítékeként alakult a *Kétnyelvű Dél-Szlovákiáért* csoport (amelynek célja a magyar nyelv törvény által garantált vizuális megjelenési jogának gyakorlatbeli megvalósítása...), a szlovákiai *Fontos vagy!* mozgalom, az erdélyi *Igen, tessék!*, valamint a kárpátaljai *Itt Magyarul is* (melyek főleg a hétköznapi, üzleti és kereskedelmi színtéren megjelenő kétnyelvű – államnyelvi és magyar – feliratok előnyeire hívják fel a figyelmet szorgalmazva a magyar nyelv minél gyakoribb használatát nemcsak a hétköznapi gyakorlatában, hanem a vizuális térben megjelenő nyelvhasználatban egyaránt). Bővebben lásd: http://bgazrt.hu/_files/NPKI/anyanyelvhaszn%C3%A1llat.pdf, letöltés ideje: 2014. december 14.

nyelven írt szöveg pedig jobbra vagy alul (olykor kisebb betűkkel írva) helyezkedik el. A feliratok eltérő tartalma is jelezheti a preferáltságot.⁹

A *nyelvszabályozás* a nyelvválasztás és nyelvhasználat manipulációjára tesz kísérletet direkt módon közvetítve az „egy nemzet – egy nyelv” ideológiáját. A szerző két ukrainai példával szemlélteti e jelenség legdirektebb típusát. Az egyik egy lemergi klinikán található felirat, mely az ukrán nyelvű beszédre szólít fel Ukrajna egyik 1989.02.28-án kelt rendelete alapján. A „Nálunk ukrán nyelven beszélnek.”¹⁰ felirat fontosságát hangsúlyozza az is, hogy piros színnel és nagyobb betűmérettel van feltüntetve. A jelenség egy másik típusa, amikor a feliratok a preferált nyelv helyes használatát szorgalmazzák; egy szintén Lembergben készült buszfelirat nemcsak a helyes beszédre szólít fel, hanem egy oszlopban feltünteteti az orosz kontaktuselemeket, illetve azok helyes ukrán megfelelőit.

Szabálysértő nyelvi jelekkel legtöbbször a kereskedelmi feliratokon találkozunk, amikor is az államnyelvtől eltérő nyelvű kiírásokat tüntetnek fel; ezek többféle szimbolikus jelentéstartalmat közvetíthetnek: jelölhetik a célközönséget pusztán kereskedelmi érdekből, esetleg a felirat szerzőjének nyelvi kompetenciáját. Kijev egyik könyvesboltján háromnyelvű – ukrán, orosz, angol – felirattal találkozhatunk.

Összegzésként megállapítható, hogy a feliratok két alapfunkciója: kommunikatív és szimbolikus funkció. Ha eltekintünk az állami intézmények által közölt – direkt vagy indirekt módon manipulatív szándékú – feliratoktól, akkor azt látjuk, hogy a posztszovjet államok nyelvi tájképe egy soknyelvű valóságot tár elénk.

Aneta Pavlenko kutatása nemcsak a posztszovjet államok szociolingvistái számára tartalmaz értékes eredményeket, hanem a nyelvi tájkép vizsgálatával foglalkozóknak is olyan gondolkodásra ösztönző kérdéseket tesz fel, melyek további kutatások kiindulópontjaként szolgálhatnak.

Görög Nikolett

⁹ Scollon and Scollon 2003. Idézi: Laihonnen, Petteri: Csíkszentdomonkosi nyelvi tájkép. *Székelyföld*, 2013, 17 (7), 157–177. Itt: 165.

¹⁰ У нас розмовлять українською мовою/ U nas rozmovljat' ukrains'koju movoju.